

УДК 349.6:632.9(477)

Е.Є. ТУЛІНА

(канд. юрид. наук, асистент кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого)

ІНВАЗІЙНІ ВИДИ РОСЛИН ЯК ПОТЕНЦІЙНА ЗАГРОЗА ЕКОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ (ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Актуальність цього дослідження зумовлена тим, що на сьогодні досить гостро стоїть питання стосовно вжиття заходів щодо знищення шкідливих для здоров'я людини та навколишнього природного середовища інвазійних видів рослин. У статті проаналізовано сучасний стан правового регулювання у цій сфері. Запропоновано шляхи вдосконалення правового регулювання заходів щодо знищення шкідливих видів рослин.

Ключові слова: рослинний світ, карантин рослин, інвазійні види рослин, шкідливі організми.

Одним із завдань законодавства про охорону навколишнього природного середовища є забезпечення екологічної безпеки. В Національній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році зазначається, що інвазійні види часто набувають якості біологічного забруднення і можуть загрожувати екобезпеці країни [5, с. 111]. З огляду на це науковці наголошують, що карантин рослин слід розглядати як один із заходів охорони рослинного світу й забезпечення екологічної (біологічної) безпеки [3, с. 7]. Про необхідність вжиття заходів із усунення потенційних загроз, які несуть інвазійні види рослин, вже неодноразово вели мову фахівці інших наукових сфер, зокрема, вчені у галузях біології, екології, медицини та сільського

господарства [1; 2; 4].

Незважаючи на це, національне законодавство не містить такого терміна, як «інвазійні рослини», тому пропонуємо звернутися до спеціальної (галузевої) літератури. Згідно зі словником ботанічних термінів інвазія – це проникнення в угруповання нових для нього видів; вторгнення в якусь місцевість не характерного для нього виду [10]. У той же час не можна й казати, що правове забезпечення в цій сфері взагалі відсутнє. Так, Закон України «Про карантин рослин» апелює поняттям «шкідливий організм», який визначається як будь-який вид, штам або біотип рослин, тварин, патогенний агент, шкідливий для рослин чи продуктів рослинного походження, до них у тому числі можна віднести комах, кліщів, грибки, бактерії, віруси, нематоди та бур'яни. Крім того, у цьому Законі наведено визначення поняття “карантин рослин” – це система заходів, спрямованих на запобігання занесенню та/або поширенню регульованих шкідливих організмів або забезпечення контролю за ними (локалізації).

Перелік регульованих шкідливих організмів, який включає карантинні організми, відсутні в Україні; карантинні організми, обмежено поширені в Україні; регульовані некарантинні шкідливі організми, готує центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин (ст. 25 Закону України «Про карантин рослин»). Більш того, Наказом Міністерства аграрної політики України № 716 від 29.11.2006 р. затверджено Перелік регульованих шкідливих організмів. Потрібно зазначити, що останнє внесення зміни до нього відбулося у 2010 р. за наказом Міністерства аграрної політики від 04.08.2010 р. № 467 “Про внесення змін до Переліку регульованих шкідливих організмів”.

За останньою інформацією Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, при проведенні фітосанітарного моніторингу на Харківщині зафіксоване місцезростання таких видів карантинних рослин:

Ambrosia artemisiifolia L. – Амброзія полинолиета; *Acroptilon repens* – Гірчак повзучий (степовий); *Cuscuta campestris* J. – Повитиця польова; *Cuscuta monogyna* V. – Повитиця одноствпчикова; *Cenchrus Ljngispinus* – Ценхрус довгоголовковий.

Як зазначається у Доповіді про стан навколишнього природного середовища в Харківській області, проблемним питанням 2013 року стала поява та розвиток такого інвазійного виду вищої водної рослини, як пістія, що може призвести до різкого погіршення екологічного стану басейну р. Сіверський Донець як на території Харківської області, так і за її межами. Пістія є злісним бур'яном, який за короткий проміжок часу може повністю покрити поверхню невеликої водойми, прирікаючи її на зникнення, також вона змінює газообмін у водоймі та сприяє її швидкому заболочуванню. Як наслідок, виникає загроза порушення стану біосистеми та екосистеми, що стане помітним уже через 2-5 років [9, с. 83, 84].

Для того, щоб не виникла така ситуація, треба виконувати приписи нормативно-правових актів. Так, у ст. 34 Закону України «Про карантин рослин» передбачаються фітосанітарні заходи, що застосовуються у карантинній зоні: інспектування та фітосанітарна експертиза об'єктів регулювання; здійснення контролю за проведенням локалізації та ліквідації карантинних організмів відповідними особами; заборона вивезення заражених карантинних організмів із карантинних зон; фумігація (знезараження) об'єктів регулювання у разі їх вивезення з карантинної зони у зону, вільну від регульованих шкідливих організмів; технічна переробка об'єктів регулювання, заражених карантинними організмами [8]. Усі ці заходи вживаються із єдиною метою – запобігання поширенню шкідливих організмів, які безпосередньо зазначаються у Переліку. Однак усе ж таки за таких умов залишаються поза увагою інші види інвазійних рослин.

Як бачимо, нині можна вести мову про неналежне правове

забезпечення поводження не лише з інвазійними видами рослин з Переліку, а й з тими, які не занесені до нього, серед яких, наприклад, варто назвати різні види пістії тілорізовидної (*Pistia stratiotes*) та інші види фітопланктонів. Проте на сьогодні є необхідність розробки нових ефективних заходів боротьби з цими "рослинними агресорами".

Саме тому звернемося ще раз до Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році. Так, у ній наведені такі заходи, спрямовані на забезпечення контролю та зменшення загроз з боку інвазійних рослин: (а) розробка Національної стратегії контролю неаборигенних організмів; (б) створення інформаційного центру при центральному органі виконавчої влади, що відповідає за питання екологічної політики; (в) розробка державних програм із моніторингу неаборигенних видів та виконання державних замовлень на наукові дослідження адвентивних рослин, у першу чергу інвазійних, для забезпечення їх інвентаризації, вивчення стану та динаміки популяцій в конкретних екосистемах залежно від дії окремих факторів тощо; (г) проведення економічної оцінки шкідливості адвентивних, у т. ч. інвазійних видів рослин; (д) оцінка природних територій на предмет засміченості видами з високою інвазійною спроможністю [5, с. 112]. На жаль, ці заходи були лише частково вжиті, що в негативно позначилося на стані навколишнього природного середовища, а також не дозволило в повному обсязі і на належному рівні реалізувати екологічну політику нашої держави в цілому.

Додамо, що цікавим і корисним буде врахування досвіду зарубіжних країн. Так, у Республіці Біларусь діє інструкція «О порядке проведения мероприятий по регулированию распространения и численности видов дикорастущих растений, которые оказывают вредное воздействие и (или) представляют угрозу биологическому разнообразию, жизни и здоровью граждан». Серед заходів, які передбачені цією Інструкцією можна назвати: (а) проведення Національною академією наук

Білорусі польових досліджень об'єктів рослинного світу в межах земельної ділянки чи водного об'єкта з метою виявлення місць зростання, установлення розміру площі і рівня загрози рослин, які належать до шкідливих; (б) регулярне знищення землекористувачами цих видів дикорослих рослин методами, визначеними районним планом; (в) проведення через засоби масової інформації роз'яснювальної роботи з населенням про необхідність своєчасного знищення таких дикорослих рослин; вжиття інших заходів, які допомагають впорядкуванню поширення й чисельності видів дикорослих рослин [6].

Отже, на нашу думку, серед невідкладних заходів, до яких необхідно якнайшвидше вдатися, врегулювавши на законодавчому рівні, належать: (а) розроблення загальнодержавної комплексної програми щодо боротьби зі шкідливими видами рослин; (б) щорічне оновлення Переліку регульованих шкідливих організмів, а також (в) проведення через засоби масової інформації роз'яснювальної (просвітницької) роботи з населенням про доцільність і нагальність своєчасного знищення таких дикорослих рослин. Крім того, бажано встановити можливі види відповідальності користувачів земельних ділянок або водних об'єктів, які не запобігають поширенню шкідливих організмів.

Список використаної літератури:

1. Іващенко О. О. Європейська політика щодо інвазійних чужорідних видів рослин та перспективи її запровадження в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Іващенко, Р. І. Бурда // Наукові праці Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків. – 2014. – Вип. 20. – С. 46–54. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpicb_2014_20_10.
2. Казарінова Г. О. Масовий розвиток *Pistia stratiotes* (Araceae) в р. Сіверський Донець (Харківська область) [Електронний ресурс] / Г. О. Казарінова, Ю. Г. Гамуля, А. Б. Громакова // Український ботанічний журнал. – 2014. – Т.

71, № 1. – С. 17-21. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UBJ_2014_71_1_5

3. Курзова В. В. Еколого-правове регулювання карантину рослин : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.: 12.00.06 / В. В. Курзова; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Київ, 2009. – 20 с.

4. Литвиненко М. І. Еколого-гігієнічне обґрунтування оптимізації регіональної системи рекреаційного використання водойм : автореф. дис. ... канд. мед. наук

: 14.02.01 / М. І. Литвиненко; Харків. нац. мед. ун-т. – Харків, 2016. – 23 с.

5. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році. – Київ: М-во екології та природних ресурсів України, ФОП Грінь Д.С. – 2016. – 350 с.

6. О некоторых вопросах регулирования распространения численности видов дикорастущих растений : постановление М-ва природ. ресурсов и охраны окруж. среды Республики Беларусь от 10.01.2009 г., № 2 // Нац. реестр прав. актов Респ. Беларусь. – 2009. – № 69. – С. 94-98.

7. Перелік регульованих шкідливих організмів. – Київ: Юнівест Медіа, 2010. – 250 с.

8. Про карантин рослин: Закон України від 19.01.2006 р. № 3369-IV (зі змін.) // Відомості Верховної Ради України. – № 19–20. – 167 с.

9. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Харківській області у 2013. – Харків : Департамент екології та охорони навколишнього природного середовища ХОДА, 2014. – 225 с.

10. Словарь ботанических терминов / И. А. Дудки. – Киев: Наук. думка. 1984. – 258 с.